

“КАТТА ЯҚИН ШАРҚ”ДАГИ НЕОКОНСЕРВАТИЗМ

Абрар Тураев, ЖДПИ катта ўқитувчиси

abrор-t@jspi.uz

Ҳозирги даврда Яқин Шарқ минтақасида юз берган воқеалар ўз моҳиятига кўра глобал таъсир кўрсатиш хусусиятларини намоён қилади. Яъни, XXI асрнинг дастлабки ўн йиллиги яқунларида бутун минтақани “араб баҳори” дея юритилаётган жараёнлари қамраб олди. Бунинг устига жаҳон глобал молиявий–иқтисодий инқирози таъсирининг сақланиб қолинаётганлиги ва “Ироқ операцияси”нинг самарали яқунланмаганлиги минтақани кенг миқёсли курашлар полигонига айлантириб қўйди. Жаҳон тараққиётининг ҳозирги босқичида, одатда, миллий, диний, минтақавий, глобал, шунингдек, хусусий манфаатлар халқаро муносабатларнинг предмети бўлиб майдонга чиқмоқда.¹

Яқин Шарқ дунё сиёсий харитасида бир асрлик тарихга эга кескинлик ўчоқларининг мавжудлиги, диний, миллий ва маданий ранг-барангликка бой бўлган минтақа сифатида алоҳида ўринни эгаллайди. Минтақа бўлган қизиқишнинг доимий ортиб бориши минтақанинг географик чегаралари борасидаги қарашларни ҳам ўзгартириб келди. Географик нуқтаи назаридан биз сўз юритаётган ҳудуд Яқин ва Ўрта Шарқ минтақаси сифатида эътироф этилади. Инглиз тилидан таржима қилинганда ҳам “Middle” сўзи “Ўрта” маъносини англатади. Аммо сиёсий назариялар ва минтақаларнинг геосиёсий ўрни борасидаги қарашларда асосан инглиз тилидаги “Near” (“яқин” маъносида) сўзи ўрнига “Ўрта” маъносини ифодаловчи сўз ишлатилиб келинмоқда. Шунинг учун ҳам аксарият Ғарб тадқиқотларида Яқин Шарқ атамаси “Ўрта” маъносини англатувчи сўз орқали ифодаланган (Middle East). Ва мазкур минтақада кечаётган жараёнлар борасидаги талқинларда кенг қамровли географик маконга тегишлиликка урғу беришади. Масалан, Яқин Шарқ давлатлари дейилганда Африка қитъаси шимолида жойлашган бир қатор араб давлатлари, Туркия, Эрон, Ироқ каби давлатлар жойлашган Ўрта Шарқ ва бутун Форс кўрфази, Каспий денгизига туташ жанубий ҳудудлар, Афғонистон ва Покистон давлатлари ҳудудларини тушуниш анъанага айланди. Бу ҳудудлардаги ижтимоий жараёнлар Яқин Шарқ минтақаси қамровига тегишли эканлиги илмий таҳлиллар ва назарияларда акс этмоқда. Бундай ёндашув АҚШ неоконсерватив қарашларида ҳам учрайди. Минтақа билан боғлиқ неоконсерватив ташқи сиёсий концепцияларнинг барчасида Яқин Шарқ географик талқинга эмас, балки геосиёсий ўлчамлар асосида талқин этилади. АҚШ давлат бошқарувига республикачилар партиясининг келиши (2000 йил) билан бошланган кенг кўламли неоконсерватив амалиёт жараёнида ҳам минтақага бўлган эътибор янада кучайтирилди. Минтақанинг геосиёсий ўлчамлари ва АҚШ манфаатлар зонаси борасида янги-янги ғоялар

¹ Жўраев С. Замонавий халқаро муносабатлар. - Т.: Академия. – 2007. – Б.5

илгари сурилди. Хусусан, бу борада “Буюк Яқин Шарқ”, “Катта Яқин Шарқ” ва “Янги Яқин Шарқ” каби атамаларнинг юзага келишини айтиш мумкин. Минтақанинг асл географик моҳиятидан четлашишга бўлган уруниш албатта глобаллашув ва гегемонизм мафқураси каби омилларга бориб тақалади. Зеро бугунги кунда ер куррасининг бирор бир жойида юз бераётган воқеа бошқа бир жойига тезкорликда кўчиши эҳтимоли юзага келди. Гегемонизм учун эса минтақалар чегараларининг кенгайтирилиши таъсир кўламини кучайтириш учун жуда яхши восита бўлиб хизмат қилади. Шундай экан, АҚШнинг минтақадаги неоконсерватив ташқи сиёсати ўзининг кенг таъсирлилиги ва кўп томонлама манфаатдорлиги билан ажралиб туради. Айнан Яқин Шарқ минтақасига нисбатан шакллантирилган ташқи сиёсий концепциялар ўз камрови нуктаи назариядан ҳам туташ минтақалар хавфсизлигига жиддий таъсир кўрсатиши мумкин. Айниқса, 9/11 воқеларидан кейинги даврда минтақалараро муносабатларда бундай ҳолат борасидаги хавотирлар анчайин кучайди. Масалан, Шарқий Европа ва Марказий Осиё минтақаларида рўй берган “демократия инқилоблари” минтақалараро фаол муносабатларнинг бироз турғунлашишига ҳам сабаб бўлди.

Кейинги йилларда замонавий Яқин Шарқ муаммоларини бартараф этиш шиорлари ёки бошқа бир ғоялар, хусусан, демократлаштириш байроғи остида АҚШ сиёсий доира вакиллари ва неоконсерваторлар томонидан бир қатор янги концепциялар, стратегиялар илгари сурила бошланди. “Узоқ йиллар мобайнида оммавий онг даражасида шакллантирилган “Американинг афзаллиги”, “ота-боболар васияти”, “Америка масъуллиги” ва бошқа мифлардан мамлакат сиёсий-ҳарбий гуруҳлари жуда усталик билан фойдаланганлигининг инсоният гувоҳи бўлди. Жумладан, 1997-2001 йилларда аксилроқ компания кутилган натижа олиб келмаганлигининг асосий сабабларидан бири дунё унинг туб моҳиятини нисбатан чуқур англаб етганлиги билан боғлиқ”, деб таъкидлайди Т.Жўраев.²

АҚШнинг Афғонистон ва Ироқдаги ҳарбий ҳаракатларидан сўнг республикачилар ҳукумати томонидан неоконсерваторларнинг фаол иштирокида 1990-йиллар давомида назарий асослари яратилиб келинаётган концепцияларни юзага чиқариш ва амалиётга тадбиқ этишга урунишлар бошланди. АҚШ неоконсерваторлари таъсирида Яқин Шарқ минтақасининг кенг маънода тушунтирувчи неоконсерватив қарашлар тизими шакллана борди ва кенг жамоатчиликка тақдим этилди. Мана шундай қарашлардан бири “Катта Яқин Шарқ” концепцияси бўлиб, у 2003 йилда ишлаб чиқилган ва ҳозирги кунгача бир қатор янгиланишлар билан “Янги Яқин Шарқ” сифатида эътироф этилмоқда. АҚШ маъмурияти вакили баёнотига кўра, “Катта Яқин Шарқ” географик кенглигига қуйидаги давлатлар киритилади: Шимолий Африка (Марокаш, Жазоир, Тунис ва Ливия), анъанавий Яқин ва Ўрта Шарқ ва Форс кўрфази (Миср, Исроил, Сурия, Иордания, Ливан, Яман, Ироқ, Саудия Арабистони, БАА, Қувайт, Баҳрайн, Уммон, Қатар) ва

² Жўраев Т. Миллий давлатчилик: хавсизлик ва барқарорлик (Глобал контекст) - Т.:Академия, 2007. – Б.101

шунингдек Эрон, Афғонистон ва Покистон киради. Бир қатор америкалик мутахассислар ҳисоблашича, Туркия ҳам шу минтақага тегишли. Бундан ташқари, собиқ совет республикаларидан Кавказорти ва Марказий Осиёни ҳам қўшишади. Вашингтоннинг фикрича, Катта Яқин Шарқ учун бирлаштирилишниинг асосий хусусияти уларнинг кўпларида у ёки бу даражада халқаро терроризм манбалари, оммавий қирғин қуроолларининг ёйилиши, сиёсий ва иқтисодий беқарорлик мавжуд.

Бир қатор экспертлар фикрича бу стратегияларнинг асосий мақсади Исроил мавқеини мустаҳкамлаш ва АҚШ манфаатларини қўллаб-қувватловчи тузумларни шакллантиришдир.³ Эронлик мутахассислар фикрича, “Катта Яқин Шарқ” минтақани АҚШга қарам этиш, “сиёсий ислом”ни кучсизлантириш, “ислом ренессанси”га йўл қўймаслик, АҚШга номақбул тузумларни ағдариш ва исломий далатларни тўлиқ қайта мафқуралаштиришдан иборат. Уларнинг фикрича умумий ҳолда “Катта Яқин Шарқ” концепциясини амалга ошириш доирасида АҚШнинг вазифалари қуйидагилар: Яқин Шарқда Исроил ролининг ошиши ва манфаатларини ҳимоя қилиш; нефть захираларига АҚШ учун имкониятлар яратиш; Эронга босим ўтказиш; маданий ва мафқуравий сиёсат жабҳасидаги вазифалар.

Кўпгина мутахассислар муҳокамасига сабаб бўлаётган янги концепциялардан бири “Янги Яқин Шарқ” (New Middle East) лойиҳасидир. Бу концепция тўлиқ неоконсерватив руҳда шакллантирилган бўлиб, 2000-йиллардан кейинги АҚШ ташқи сиёсатининг муҳим жиҳатларини намоён қилади. “Янги Яқин Шарқ” жумласи илк бор 2006 йил июнда АҚШ Давлат Котибаси К.Райс томонидан “Greater Middle East”(Буюк Яқин Шарқ)га ўриндош сифатида Тел-Авивдаги чиқишида эълон қилинган. Унинг аҳамиятли жиҳатларидан бири Боку – Тбилиси – Жайхун нефть терминалининг ишга тушиши билан бир вақтда эътироф этилгандир. К.Райснинг маълумот беришича “Янги Яқин Шарқ” лойиҳаси Ливандан бошланади. Экспертлар фикрича бу чақириқ Англия – Америка – Исроилнинг Яқин Шарқдаги “йўл харитаси”ни тасдиқлаш ҳисобланади. Минтақа бўйича уруш ўчоқлари ва тартибсизлик вазиятини туғдираётган “ижодий хаос” кучларини барпо этишга қаратилади. “Янги Яқин Шарқ” воситасида АҚШ, Б.Британия ва Исроил ўзларининг геостратегик ва бошқа манфаатларига мувофиқ Яқин Шарқ харитасини қайта шакллантириш имкониятига эга бўлишади.⁴

Профессор М.Левиннинг таъкидлашича, неолиберал глобалистлар ва неоконсерваторлар, ҳамда кичик Ж. Буш ҳукумати ўзларининг янги дунё тартиботини яратиш йўлидаги “ижодий йўқ қилиш” стратегиясини амалга оширмақда.⁵

³ Мирский Г.И. Большой Ближний Восток — самый конфликтный регион мира // <http://www.wpec.ru/text/200704171449.htm>

⁴ Nazemroaya M.D. Plans for Redrawing the Middle East: The Project for a “New Middle East” // <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=viewArticle&code=NAZ20061116&articleId=3882>. November 18, 2006.

⁵ Levine M. The New Creative Destruction // Asia Times . August 22, 2006. <http://www.atimes.com/>

Таниқли назариётчи З.Бжезинский ҳам ўз китобида ЕврооСИё Болқони худудининг дастагини назорат қилишда замонавий Яқин Шарқни ҳам назарда тутган эди. ЕврооСИё Болқонига Кавказ, Марказий Осиё, Эрон ва Туркияни киритади. Эрон ва Туркия Яқин Шарқнинг муҳим шимолий чегараси ҳисобланиб, Европа в собиқ СССРга киришдаги стратегик мавқеини эътироф этган. Унинг таъкидлашича, Туркия ва Эрон ички этник низоларга тортилиш эҳтимоли юқори, лекин уларнинг бири ёки иккови беқарорлаштирилса минтақадаги ички муаммолар бошқарилиб бўлмайдиган, ҳал этиб бўлмайдиган даражага келади.⁶

“Янги Яқин Шарқ” нинг ишлаб чиқилиши билан унинг харитаси ҳам юзага келди. “Янги Яқин Шарқ” харитаси истеъфодаги ҳарбий Р.Петерснинг “Ҳеч қачон курашни тўхтатма” (“Never Quit the Fight”) номли китобининг бир муҳим қисми ҳисобланиб, у 2006 йилнинг 10 июлида оммага тақдим этилган эди. Бундан ташқари, бу харита Р.Петерс томонидан АҚШнинг куролли кучлари журналида “Қонли чегаралар: Яқин Шарқ қандай кўринишга эга бўлиши яхшироқ” (Blood Borders: How a better Middle East would look) сарлавҳаси остида ҳам босиб чиқарилган.

Р.Петерснинг эътирофича, бугунги кундаги Яқин Шарқ минтақасидаги чегараланишлар тарихий, этник, миллий ҳақиқатга мос эмас. Шунинг учун ҳам муаммолар ечими топилмаяпти. Бу эса чегаралар ўзгаришини тақозо этади. Ўзгаришлар давлатлар ўртасидаги кескин сиёсатнинг юзага келиши, давлатлардаги ички ва конфессиялараро қарама-қаршилиқлар оқибатидаги куролли низолар натижасида рўй бериши мумкин.

“Янги Яқин Шарқ” харитаси бўйича кўп ўзгаришларга учрайдиган худуд Ироқ худуди бўлиши мумкин. У уч анклавга бўлинади: сунний, шиа, курд. Шу билан бирга бу концепция бўйича минтақада янги давлатлар вужудга келади: Курд давлати, Араб шиа давлати, Муқаддас ислом давлати, Белужистон давлати.

“Янги Яқин Шарқ” харитаси таҳлили шуни кўрсатадики, юзага келаётган ўзгаришлар минтақадаги сиёсий-ҳарбий ҳолатни янада мураккаблаштириб юборади. Давлатларнинг ўзаро худуд алмашишлари ёки ўз худудларидан ажралишлари ҳал этиб бўлмайдиган мажорага олиб келиши мумкин. Бу каби ташаббусларнинг шаклланишида шубҳасиз неоконсерватор назариётчиларнинг таъсири юқори бўлди. Хусусан, У.Кристал университетда ўқиб юрган давридаёқ шундай фикрни билдирган эди: “..Миссия Бағдодда бошланади, лекин у ерда тугатилмайди. Биз янги тарихий эра бошида турибмиз. Ва у Ироқ билан чегараланиб қолмайди. Ва ҳатто келгуси Ўрта Шарқда ҳам чегараланмайди. Бу давр АҚШнинг XXI асрда ўйнайдиган роли билан боғлиқдир”⁷.

XX асрнинг охириги ўн йилликларида шакллантирилган неоконсерватив

atimes/Middle_East/HH22Ak01.html.

⁶ Brzezinski, Z. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geo-strategic Imperatives (New York City: Basic Books, 1997) // http://www.perseusbooksrgroup.com/basic/book_detail.jsp?isbn=0465027261.

⁷ Грачева Т.В. Военная политика США сквозь призму философии и персоналий // <http://www.bestreferat.ru/referat-2126.html>. - 16 декабря 2004 г.

ғояларнинг тадбиқ этилиши ва ташқи сиёсий стратегияларда қўлланиши Яқин Шарқдаги замонавий жараёнларга ҳам ўз таъсирини ўтказмасдан қолмайди.

Мантиқан бир-бирини такрорлайдиган ва тўлдирадиган “Катта Яқин Шарқ”, “Буюк Яқин Шарқ” ва “Янги Яқин Шарқ” каби концепциялар замонавий Яқин Шарқ муаммоларини бартараф этиш ғоялари остида АҚШ геосиёсий ва геоиқтисодий манфаатларини таъминлашга қаратилганлиги, муайян Ғарб сиёсий доиралари томонидан илгари сурилаётган “Катта Марказий Осиё”, “Катта Яқин Шарқ”, “Демократик сайлов ҳамжамияти” каби ташаббуслар куч марказларининг сиёсий, иқтисодий ва бошқа манфаатларининг ифодаси ҳисобланади.⁸

Балки бундай ғояларнинг илгари сурилиши ва замонавий геосиёсий хариталарнинг яратилиши “...бугунги дунё АҚШ миллий манфаатларини амалга оширишга кўмаклашиши керак. АҚШ миллий манфаатлари стратегиясининг муайян даражада бажарилиши унинг мукамал ишлаб чиқилганлиги билан эмас, аксинча, беҳисоб ҳарбий стратегик, иқтисодий имкониятларга эга эканлиги билан устувор даражада боғлиқ”⁹ кабилидаги қарашларда асосланаётганлигидир.

Яқин Шарқдаги манфаатларини таъминлаш учун янги муаммолар юзага келтириш, мавжудларини тезлаштириш сиёсати ҳам баъзан муҳим ҳисобланмоқда. Миллий манфаатларни амалга ошириш ва уни ҳимоя қилиш учун манфаатларни глобаллаштириш ҳолати ҳам юзага келди. Мутахассислар фикрича, миллий манфаатларни глобаллаштириш глобаллашувнинг илк ва асосий камчилиги ҳисобланади. Чунки бу хатти-ҳаракат сиёсий гегемонликка йўл очиши мумкин.¹⁰

Замонавий геосиёсий жараёнлар ва уларнинг салбий натижалари неоконсерваторларни жиддий мушоҳадага чорлаши тайин. Чунки, миллий манфаатлар ижроси учун қилинган кескин сиёсат ёки ишлаб чиқилган старатегиялар доим ҳам қутилган натижаларни беравермайди. Масалан, Ироқ тузумининг афдарилиши охириги ўн йилликларда минтақада юз берган кескин ўзагиришлардан биридир. Сиёсий жиҳатдан мамлакатда парокандалик вужудга келди. Саддам Ҳусайннинг қатл қилиниши ва тўғридан тўғри эфир орқали оммага узатилиши, аҳоли орасида Саддам Ҳусайн тарафдорларининг радикаллашишига олиб келди. Мамлакатда Шиалар, Курдлар ва Суннийлар орасида натижасиз рақобат ва жанглар бошланиб кетди. Мамлакат иқтисодий жиҳатдан деярли вайрон қилинди. Урушлар оқибатида кўпчилик нефтни қайта ишлаш заводларига ўт қўйилади. Мамлакат нефть-саноати тармоғи бутунлигича издан чиқади. Ҳозирда Ироқнинг иқтисодиёти фақатгина казиб олинган нефтни тўғридан тўғри сотиш эвазига биринчи аҳолига зарур маҳсулотлар-озиқ-овқат ва дори дармонлар сотиб олиш билан чекланмоқда. Бундан ташқари умумий ҳисобда Яқин Шарқдаги тартибсизликлар кучайишда давом этмоқда. Бу эса можароларнинг бир бирига туташиб

⁸ Жўраев Т, Ақобиров С. Миллий манфаатлар ва миллий хавфсизлик. – Т.: Академи. – 2007. – Б.118

⁹ Ўша манба. – Б.35

¹⁰ Жўраев С., Саодолимов С., Абдуғаниева З. Халқаро хавфсизлик. – Т.: Академия, 2007. – Б.51

халқаро тус олиши эҳтимолини четлаб ўтмайди.

2011 йилнинг январ ойида шимолий Африка ва Яқин Шарқ мамлакатларининг ички ҳаётини янгилаш мақсадида бошланган норозилик намоишлари март ойига келиб геосиёсий қарама-қаршилиққа айланиб кетди. Бир неча йилдирки, бутун Сурияни қамраб олган тартибсизликлар бугун том маънодаги урушга айланиб улгурди.

Агар масалага геосиёсий нуқтаи назардан ёндашилса, Яқин Шарқда АҚШ манфаатларига зид сиёсий позицияда турган давлатлар рўйхатида Сурия ва Эрон қолганлиги маълум бўлади. Исроил хавфсизлиги, Эронни яққалаш сиёсати, терроризм ва экстремизми қўллаб-қувватловчилар кучларни йўқотиш ва айниқса минтақадаги геоиқтисодий манфаатларни таъминлаш заруратлари билан боғлиқдир.

Таҳлилларга кўра, Сурия 1,200 км.ли режалаштирилаётган Араб Гази қувурининг энг муҳим қисми ҳисобланади. Суриянинг Араб Гази қувурлар тармоғида тутган марказий роли айнан Сурия нишонга олинилаётганини англаб етишда калит вазифасини ўтайди.

Албатта мазкур омиллардан ташқари Суриядаги мавжуд ички сиёсий вазият, ички келишмовчиликлар, ҳокимият учун кураш, диний-этниқ ихтилофлар омиллари ҳам Суриянинг фуқаролар уруши ўчоғига айланиб бораётганлигига сабаб бўлади.

Умуман, Сурияда давом этаётган фуқаролар уруши шаклидаги сиёсий-ҳарбий инқироз минтақавий ва глобал хавфсизликни таъминлашга салбий таъсир кўрсатмоқда. Хусусан, Марказий Осиёдаги барқарорлик, миллатлараро ва диний бағрикенглик сиёсатига жиддий таъсир қилиш мумкин. Айниқса, турли ижтимоий тармоқлар воситасида “рангли инқилоблар” тўлқинига тортилиши минтақа давлатларида кечаётган модернизациялашув ва янгилашишлар ислохатларини сушлаштириши, фуқаролик жамиятини шакллантириш қонуниятларини сунъий равишда тезлаштириш натижасида сиёсий беқарорлик келтириб чиқарилиши мумкин.

2002 йилдаёқ АҚШнинг собиқ президенти Ж.Буш томонидан Суриянинг “Ўвузлик ўқи” тизимига киритганлиги ва Ироқдаги тузум ўзгаришларидан кейинги мўлжалга олинган давлатлар қаторига киритилишини эсга олиш керак. Гарчи, АҚШ давлат бошқарувида демократлар мавқеининг устунлигига қарамай Сурия тузумини ўзгартиришга бўлган амалиёт кузатилмоқда. Шу ўринда собиқ ҳарбий Р.Петерснинг Янги Яқин Шарқ харитасига мурожат этиш лозим. Чунки, мазкур харитада янги “Мусулмон давлати” чегаралари акс этирилади. Бу ҳолатни ҳозирги давр “жиҳодчи”лигининг ёрқин намунаси бўлган “ИШИД” (Ироқ ва Шом ислом давлати) фаолияти билан изоҳлаш мумкин. Яъни маълум маънода неоконсерватив назариялар амалиётга кўчмоқда.

Демак, бугунги кунда Яқин Шарқда кечаётган геосиёсий жараёнлар моҳиятини тушуниш учун Катта Яқин Шарқнинг Ироқ ва Сурия геосиёсий чизиғи атрофида кечаётган жараёнлар кетма-кетлигини таҳлил қилиш талаб этилади. Бу масалада асосий эътибор “ИШИД” феноменига қаратилган. Хўш бундай халқаро жиҳодий “давлат”нинг юзага келиши сабаблари нимада?

АҚШнинг Ироққа қарши ҳарбий ҳаракатларининг Ироқдаги шиа мазҳабидаги гуруҳлар томонидан олқишлар билан кутиб олиниши натижасида С.Хусайн тарафдорлари ва бошқа бир қатор сунний курулланган тузилмаларнинг бош кўтариши кузатилди. 2001 йилда Афғонистонда бошланган терроризмга қарши кураш компанияси натижасида Ал-Қоида террорчилик гуруҳининг беқарорлашган Ироқ худудига интилиши ҳам кучайди. Айниқса, Ироқ суннийларининг интервенциячиларга нисбатан салбий муносабати Ал-Қоида гуруҳининг Ироқдаги фаоллигини оширишнинг омили сифатида кўра бошлашди. Натижада 2004 йилнинг охирига келиб Ироқдаги қабилалар ва турли айирмачи гуруҳлардан ташкил топган “Танзим Қайдат ал-Жихад фи ал-Рафидайн” (Икки дарё оралиғидаги жиҳодий ташкилот) номли гуруҳ шакллантирилди. Ушбу гуруҳнинг асосий мақсади Ироқ худудидан хорижий кучлар ва шиаларни хайдаб чиқариб, мамлакатда қатъий шариат қоидаларига асосланган исломий назорат ўрнатиш эди. Бу ташкилот ҳозирги “Ироқ ва Шом исломий давлати” учун пойдевор вазифасини ўтади. 2006 йил октябрида “Ироқдаги ал-Қоида” бир қанча жангари гуруҳлар ва сунний қабилалар билан бирлашди. Ушбу бирлашув ортидан “Ироқ Исломий давлати” юзага келди. “Ироқ Исломий давлати” ал-Қоидадан тобора мустақил жиҳодий ташкилотга айлана бориб, камайиб бораётган моддий таъминотни оддий аҳоли, давлат идораларини талаш, яъни қароқчилик, бой шахсларни ўғирлаб, нефт қарвонларини босиб олиш йўллари эвазига тўлдириш йўлига ўтди.

2011 йил мартида Суриядаги тартибсизликлар бошланиши ва унинг фуқаролар урушига айланиб кетиши “Ироқ Исломий давлати” фаоллигининг кескин ошишига кучли туртки берди. Умуман олганда гуруҳ “араб баҳори”ни минтақада ўз таъсирини ошириш учун қулай имконият сифатида қабул қилди.

2013-йил апрелида гуруҳ етакчиси Абу Бакр ал-Бағдодий Сурияда ал-Қоиданинг расмий фирқаси ҳисобланмиш “Жабҳат ал-Нусра” (ал-Нусра Фронти) жиҳодий ташкилоти билан бирлашув ҳақида баёнот тарқатиб, “Ироқ Исломий давлати” бундан буён “Ироқ ва Шом Исломий давлати” (ИШИД) дея юритилишини маълум қилди. Бу баёнот гуруҳнинг фаолияти Ироқ чегараларидан чиқиб, Сурияга ҳам ёйилгани ва эндиликда, исломий давлат куриш режаси фақатгина Ироқни эмас, балки бутун бошли Шом (Суриянинг қадимги номи. Кенгроқ маънода бутун Левант, яъни Ўртаер денгизининг шарқий қисми) худудини қамраб олишини англатар эди. Гарчи Ироқ худудида пайдо бўлганига қарамай, ИШИД ўзининг ҳозирги қудратига нотинч Сурияда эга бўлди. 2013-йил Суриянинг Раққа шаҳрини ўз пойтахти деб эълон қилган ИШИД ўтган вақт давомида Шимолий Суриядан тортиб Ироқ-Сурия чегарасигача бўлган аксарият худудларни эгаллаб олди. Суриядаги қарама-қаршиликларга қарамай, ИШИД мамлакат шимолидаги нефть конларидан салмоқли фойда олаётгани маълум бўлмоқда. ИШИД таркибида курашаётган жангариларнинг аниқ сони маълум эмас. Баъзи тахминларга кўра уларнинг сони 31 мин кишидан иборат. Бундан ташқари жангарилари таркибида 90 дан ортиқ давлатлардан келган 15 минг

хорижликлар мавжуд.

Умуман, охириги йилларда минтақада кечаётган кескин қарама-қаршилиқлар, қуролли тўқнашувлар минтақани глобал терроризмнинг улкан полигонига айлантириб қўймоқда.

“Араб баҳори” инқилобий жараёнлари тўлқини билан бошланган кенг кўламли “демократлаштириш” жараёнлари йирик ҳарбий-сиёсий инқирозни каелтириб чиқариш хавфини юзага келтирди. Шу ўринда 90-йиллар бошида шаклланган неоконсерватив демократлаштириш лойиҳаларининг ҳали ҳануз амалиёти борасида курашлар кетаётганлигини таъкидлаш жоиз. Бироқ, “юмшоқ куч” воситасининг қўлланиши ҳар доим ҳам ўзининг кутилган натижасини бермаслиги аён бўлмоқда. Шу боис Америка жамоатчилигида неоконсерватив қарашларга нисбатан кескин танқидлар ҳам ортган.

Демак, АҚШ неоконсерватив ғояларининг Янги Яқин Шарқ минтақасидаги геосиёсий жараёнларда тутган ўрни ва таъсири билан боғлиқ қуйидаги хулосаларни келтириш мумкин:

Биринчидан, халқаро терроризмга қарши кураш билан бошланган, демократлаштириш ва авторитар тузумларга барҳам бериш ғоялари билан уйғунлашган ташаббуслар натижасида ижтимоий-сиёсий лексиконда “Янги Яқин Шарқ” тушунчаси пайдо бўлди;

Иккинчидан, янгиланган ва бойитилган Яқин Шарқ неоконсерватив ғоялар ижросини таъминлашнинг самарали механизми сифатида намоён бўлди;

Учинчидан, АҚШ давлат бошқарувида неоконсерваторлар таъсирининг сезиларни камайишига қарамасдан ҳарбий ёки ноҳарбий воситалар орали АҚШ интервенционизми фаол давом эттирилмоқда;

Тўртинчидан, АҚШ неоконсерваторлари манфаатларининг ижроси АҚШнинг халқаро майдондаги мавқеига салбий таъсир ўтказишда давом этмоқда ва янги демократлар ҳукуматининг фаол интернационализм сиёсатини олиб бориши зарурати долзарблашди.